

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՒՌՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՔԱՂԱՔԱՎՈՐ ԵՍՐԻ

ԶՄԻՒՌՆԻԱ ՈՒՐԲԱԹ 25 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 1859

ՈՒՒ 613

ԶՄԻՒՌՆԻԱ, 25 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Տերութեանց դեպքումս որքա՞նչ ըստ երևմանց պիտի չկրնայ գումարուել յունկարի օրն ըստ նոր տուժարի, ինչպէս որ կրկարծու էր, այլ հաղիւ թէ նոյն ամսոյն 15ին կամ 20ին պիտի ժողովուրդի զանազան տերութեանց լրակատարիչսանութիւն ունեցող դեպքանները տակաւին ա՛մենքն ալ ընտրուած և որոշուած չեն և այս դժուարութիւնը պատճառ պիտի ըլլայ քիչ մը ուշացնելու յիշեալ ժողովոյն գումարումը:

Արեւի թէ տերութեանց ժողովոյն մէջ իրաւ լրական խնդրոյն կարգադրութեան ի գտնուելէ քաղաքական գործոց վրայոք խորհրդակցութիւն և քննութիւն պիտի չըլլայ: Թեպէտե՛ս ի սկզբան զրուցուեցաւ թէ զանազան տերութեանց մէջ ի կախ մնացած քանի մը դժուար խնդիրներն ևս, և յատկապէս Սուէզի ջրանցքին խնդիրը պիտի որոշուին այս ժողովոյն մէջ, քայքայ չեմք կարծեք թէ Նիզիան, որ իւր ամեն զորութեամբը կուզէ գէտ գնել յիշեալ ջրանցքին գործադրութեանը, հաճութիւն տայ որ տերութեանց ժողովոյն մէջ քննուի այս գործը: Վասնզի Վաղարշապատ, Սուսիան, Վաստիան, Սրուսիան և Սարտեանիան արգէն համաձայն ըլլալով Սուէզի պարանոցին բացուելուն վրայոք, Նիզիան մինակ պիտի մնայ և հետեւաբար պիտի չկրնայ իւր խօսքը յառաջ տանելու:

Այս խնդիրը, կըսէ Սոքրատէսը՝ օրագիրը որ լորտ Նիզիանի թերման է, երեք տեսութիւն կրնայ նկատուիլ և քննուիլ: Ի մասին գործադրութեան, անգործագրելի և անհնարին կը համարի: Վաճառականութեան շահոյցը նկատմամբ, վնասակար է կըսէ, և իւր յառաջ բերած պատճառները զորաւոր փաստերով կը հաստատուէ: Երրորդ տեսութիւնը որ ամենէն գլխաւորն է,

քաղաքական և զինուորական տեսութիւնն է և այս նկատմամբ Մեծին Սրբաբանի կառավարութիւնը ամենեւին թշուարի չտայ որ Սուէզի ջրանցքը շինուի, ըստորում Վաղարշի սողեցութիւնը պիտի սուկնայ Նիզիանի և շնորհաւորանի մէջ: Սոքրատէսը անշարիտ անշարիտ թիւնը, կըսէ յիշեալ անգղիացի օրագիրը, կուզէ յաջողի, կամ կուզէ անոր գումարութիւնը շատ տարիներ երկարի, կուզէ վաճառականութեան համար մեծ շահերու արդիւնք մը ըլլայ կամ առևտրական մտայնածին յոյս մը ըլլայ, որպէս և ըլլայ, այս գործը քաղաքական և զինուորական ծանրակշիւ հետեւութիւն մը ունի: Այս գործը յառաջ պիտի տանի Օրթոքսի ցեղին դիտաւորութիւնը, զոր ըստ Նիզիանի թերման 1840ին ջրանցքին մէջ ի կրկարծուեցաւ Սուէզի ջրանցքին առաջարկութեան սկիզբը և վերջը, զոր վաճառականութեան և քաղաքականութեան յառաջադէմ ծաղիկուն պերճաւոր քաղաքականութեանը կուզէ ծածկել: . . . Նիզիան օգտիցը հակառակ է նպատակաւոր ըլլալ այնպիսի առաջարկութեան մը որ կատարելապէս անհնարին և անգործադրելի է, կամ որ անոր գործադրութեան Վարդանէ ընդ կամ եզրկտարիան Նիզիանի մը պիտի ծագի Վաղարշի յատուկ օգտին համար: Այսպիսի վաճառանի մը լորտ Նիզիանի թերմանը քաղաքականութիւնը չկրնար հաւանութիւն տալ:

Երկրորդ Օրթոքսի օրագիրը խրատ կուտայ Նիզիանի կառավարութեանը որ չըլլայ թէ Վաղարշի տերութեանը հետ աւելուի Սուէզի ջրանցքին պատճառաւ:

Արտուի թէ Նիզիան արտաքին գործոց պաշտօնակարն է:

Սոքրատէսը կուզէ անհատական ընել համապատասխանութիւն Սուէզի ջրանցքին արտաքինութեանը, զոր Լուի-Ֆիլիպին կառավարութիւնը կը պաշտպանէր 1840ին:

ՔԱՂԱՔԱՎՈՐ ԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՔԻՉ ԱՍԱԿՈՎ ԱՍՏ ԲԱՆ ԱՍԿԵԼՈՒ

Անտիպոլիտիկ ազգայնի թեր, ներկայ ի շահոյ:

Ներքոյ առաջարկութիւնը ամեն մէկին դիւրաւ հասկանալի ըլլալու համար, հայերէն հասարակաց աշխարհաբան կոչուած լեզուաւը կընեմ որ ամեն մէկը խնամք ասոր բովանդակութիւնը շնայելով ո՛չ սձին, և ո՛չ ուղղաբարութեանը:

Վեներա ալ կըտեսնեմք մարմնոյ սչօք, Գոան կիտանէն պաղի պաղի հաս եկող, թէ էրիկ մարդ, թէ կնիկ մարդ, թէ տղայ, և թէ տղիկներ, ամեն օր թիմիկ փարլախ հազուած սքքուած կըպտտին, ամենէն յառ ու անու շ կերակուրը կուտեն, մէկ օր մ'ալ էրիկը կընկնեն, կնիկը էր կընեն, սղան հօրմէն, հայրը սղան դատուած չէ, ծամբորդ եղած ատեննիս պիլէ, այն փիս գեղըրը փափուկ թախիթի մէջ կըպտտուին, շատ ճերմակ լաթեր կըհագնին մէկտեղ միալ շողալու ամբ, վաստրիկը համար ճակատանուն երեսնուն վրայ շատ մի քրտիկը չերեսար, ու կինն ամեն օր ծոցերնին շատ փարսոյ ալ կայ, ու աւտնոց շատն ալ ամերիկացի են, մեկը իսէ ամեն մէկըս, կընկնեն շատ շուրջ շուրջ շուրջ տարիներ ըսկ մեղմէ շատ հեռուի երկրներ թողելով կուգանք հա, որնոր հեմ օրիսոց հեմ բնութե ընդ գէմ բան է, որս ծուռ ու մուռ թիւ ճարտութիւն ընելու, որս օտապաշտութիւն, որս թերպիտութիւն, որս փափու շճութիւն, որս զույլում

ճութիւն, որս ջրախտութիւն, որս խղճութեար, աշխի, սեխութիւն, շատերնիս ալ համարութի գիշեր ցօրեկ, լուր, կիւրակէ, տոն օրերը պիլէ կըտեսնեմք, շատերս մինչև անգամ տար կերու կուր մի չեմք օտեր, ու նոր լաթի կտոր մի չեմք հագնիր, մէկ փարսոյն վրայ տար հանկուտ կը ձգենք, ան ալ տու փուտ պիլէզմի խորգալ խաթութեամբ շահած աղանիս խաթանիս ըլլացող նախապաշարեալ այսինքն հիմնուած ժամանակին քաղաքականութեանը հակառակ մարդկանց աճի խօսքերը կըլնեմք, վերայից ընտանիքին ալ աւտրպալ գիշեր ցօրեկ լուր քար կըբանին, կը տանջուին, շատերը շարակին տալը չոճութիւն կը ծընին, ինչ տարսափել ըրուէ, մէկ մը երեկակայէ հասըրը անտան ըն նեղութեամբ և 4-5 տարի խուրպէթ պահելով, ահաաներնուս աւելցածը ժողովելով, տուն կերթանք, տարի մի տիւնտէ քիչ միալ պարտք կըշարակեմք կինէ կուգանք, ու մեջերնիս շատերն ալ կան որ վաթսուն տար վան է, տանն հինգ անգամ եկեր գացեր է ան հալալը, ևս կըսեմ ձեզի որ ապէ հաղար տարի ալ այսպէս մնամք նէ կինէ պիտի երթանք գամբ աս հալալը: Վասոյց Ստուած մարդս ստեղծած ատենը, ան Ֆրանկները սիւղմէ հողէն ու իս ու քեզ մարդը հողէն մի ստեղծեց, կամ զանոնք աղէ խաթանը ըրաւ ու մեզ ալ անոնց մտաւայութեան տուաւ, չէ քաւ և մի յիցի: Այս ամբ բարը մարդիկը հաւատար ստեղծեմք և կըսանք զձե, ու հոյակները մեզի ծառայութեան առեւեր է, ոչ թէ մարդս մարդուն գերի սուաւ ևս ալ ձ'ը հետը պարտաբար ըլլալու համար թող

տօնեայ լորտ Նիզիան Սուէզի միտք ունի իւր սրտն տօնէն հրամարիլ ի պատճառս տարածայնութեար երեսն ելած է լորտ Նիզիանի թերման և իւր մէջը, ի մասին քաղաքական զանազան խնդրոց:

Թեպէտե՛ս Վաղարշի կայսեր խիկրու ըն չորս վաճառականաց գրած նամակը խաղաղասիրական յայտարարութիւններ կըպարունակէր, որոնք անհիմն խօսքեր չէին, այսու ամենայնիւ կերելի թէ զինուորական պատրաստութեանց շարժումը պիտի չգաղարի Նիզիանի մէջ, ուր մեծ գործունէութեամբ կըշարունակեն ամրացնելու Մեծին Սրբաբանի ծովեզրը, որպէս պիտի պատրաստ գտնուին սրեկցէ յարձակման մը: Այս պատրաստութեանց ծախուցը համար, Սուէզի թաղիք օրագիրը կըսէ, թէ կառավարութիւնը 10 միլիոն լիւա սթըրլին պիտի խնդրէ բարձրանեմք:

Տարակոյց չկայ թէ այս կատակները և զգուշ շուրթները յառաջիկայ գան Նիզիան և Վաղարշի փոխադարձ կոցութեան և իրարու դէմ ունեցած նախանձաւորութեան ի վերայ ծովու: Վասնզի Վաղարշի ծովային զորութիւնը քիչ տարբուան մէջ աւելցուցաւ այնպիսի կերպիւր մը, որ ծովուց վաղեմի թագուհւոյն, այսինքն Նիզիանի տերութեան մեծ անհանգարտութիւն կըպտտուած: Վաղարշի Նիզիանի խաղաղասիրական յայտարարութիւնները կրնան ազատակցուել Նիզիանի վաճառականները ի մասին ներկայ դեպքերուն, բայց երբեք չկրնար ազատակցուել Մեծին Սրբաբանի քաղաքագէտ անձինքը ի մասին ապագայ դիպուածոց:

Մեծին Վաղարշի գէտ Նիզիան ունեցած ընթացքին յիշատակը ներկայ է միշտ գաղափարի ժողովրդեան, և սի կրնայ երաշխաւոր ըլլալ թէ օր մը Վաղարշի Նիզիան ժամանակիս պաշտպաններն քաղաքները միտքը պիտի չգնէ վրէժ առնելու Նիզիանին, իւր հօրեղբորը վրայ եղած բռնութեանը համար:

կիւճերնիք չբայ, ատանկ է նէ, մեկը ալ այլ հայրամներէն եմք, որ անգէտ յիմար և թեր պիլէսիկ մտալով, անոնց չգրելի պէս եղեր եմք, ատոր ինչ չիքէ, չոճու խիս ալ հարցանես ա՛մ տանկ կըսէ: Վճարոյց մեկը ալ այն Ֆրանկները ընէ պէս չեմք կրնար ըլլալ, ան ազաներուն ու խաթաններուն պէս չեմք կրնար ըլլալ որ հանգիստ և ըռահաթ ապրելութեար հա կրնամք աղբիւր ըսեմ, պիտոր ըսեմք հայտ սեխութիւնը աշխարհութիւնը, համարութիւնը, և տահայ պիլէզմի ու թիւնները սի պիտի ընէ, եանի էս աղա դուն աղա, այս տեկիլմեներ սի պիտի աղա, չէ կըսալիս, ատանկ չէ, օլան տեկիլմեներ ալ կայ, տեկիլմեներ աղա ալ կայ, մեկը անհոգութեամբ օլան տեկիլմեներէն եմք, անոնք հոգ ընէ լալին, տեկիլմեներ աղաներէն եղեր են:

Վրայիկներնիք մեկնեբուն հարցանեք նէ ձեզի խաղար կուտան, շատ քիչ տարի յառաջ մեր կաթոցը չբրիտալը օրը յիտեն տրամ բովալի մնամ կըմանուէր, ու անոլ գործըրած երկու խառը լալը կըտաններն էր, որ Գոանկիտան կերթար, ու հիմակ արշունը 20-30 դուռու շնոց քեթին պեղէ շապիկ հագնող ֆրանկները, ան քըթոտ ու չերիչոտ կըտաւէ շապիկը կը մեկնային: Վերիկայէն եկող այս քիսպար նալը սինեօրներուն տեսնէ չէ նէ, տեսնին տեսնէ հայրանի պէս տեսնէ լեզուի առանց օրեկեր չըլլալու լեաները կըպտտուէր, անքան հայ վաններէն տեսնէ տարեկրութիւն մի ունեւալ լու, մեկը որ հիմակ փառք Ստուածոյ, ընդու կը բօնք ունիմք, լաթ հագնել բան բանիլ խրատ

Ազգային կառավարութիւնը, որ հետապնդէ և շատ տարիներէ ետև դարձաւ բանը կրնայ գուշակել, հիմնականէ կրկնուորանի ամեն կերպիւ և իւր զինուորաց թիւը կաւելցնէ, որպէսզի անկախութիւնը պահպանուի և անհրաժեշտ փոփոխութիւնները կատարուին:

Չեմք ուզեր ըսել թէ այս զինուորական պատրաստութիւնները պատերազմ կընշանակեն. սյլ ընդհակառակն, խաղաղութեան հաստատուն մեծութիւնն նոր տպացոյց մըն է: Քանզի Վաղարշապատի որ զորաւոր և պատրաստ կրտսնէ (Վաղարշապատի ամենին միտքէն չկրնար անջընկէ անոր դէմ ճշմարտական գործքի մը ձեռք գարնել):

Իւր խորհրդոյ քարտուղար մօտիւ: Սորբարին ձեռքը Նաբոլէոն կայսեր դրած նամակը առ չորս վաճառականի կ'ընկերուի, մեծ հաճութեամբ չընդունուեցաւ: Անգղիոյ օրագրութեանց մէկ մասէն: Սոյնը օրագիրը կըզարմանայ թէ ինչպէս յիշեալ վաճառականները կըհամարձակին առանց հրաման ունենալու: Անգղիոյ թարգմանը ըլլալ, փոխանակ աղաչելու իրենց կառավարութիւնը որ խնդիրնին հազարէ Վաղարշ կայսեր:

Փարիզի Ռէյի օրագիրը հետեւեալ կերպիւ կը պատասխանէ յիշեալ անգղիացի օրագրութեան:

«Մահարարութեանց (թէ չընթան) վերաբերեալ ճանր դորմ մը: Վայց ի խիբբու լի չորս վաճառականները միմե չէին կրնար պատասխանել, թէ ինչ իրաւունք որ ունին (Սոյնը խմբագիրները Անգղիոյ ազգին թարգմանները ըլլալու, նոյն իրաւունքը ունին իրենք ալ, և թէ նախ յիշեալ խմբագիրներուն կըզերաբերի ազգին կողմանէ երեսփոխան կարգուած ըլլալուն իրենց հրամանագիրը ցոյց տալ, և յետոյ իւր հայրենակիցներէն այսպիսի պահանջում մը ընել:»

Անգղիոյ Տէյի Ռէյի օրագիրը կըսէ թէ, Սոյն միւր Մորթարա անուն հրէան, (որուն գուակը յաջողակեցաւ Հուսի եկեղեցական կառավարութեանն արտաճառանք թէ գաղտուկ միջուտուած է իւր բրիտանացի գայեակէն), այժմ լինտան կըզտնուի, ուր եկած է աղաչելու համար Անգղիոյ կառավարութիւնը որ այս գործոյն գատաստանը մտերմ գուժարուելու տեսութեց ժողովոյն առջև դրուի: Մտիւ Մորթարան լինտան չեկած, Վաբողոն կայսեր հետ անգամ մը տեսնուեք է. և կերակայ թէ իւր գուակին կորստեանը վրայ մեծապէս կըցաւի, որ այժմ եօթը տարեկան է ու բանտարկուած է հուսմէական վանքի մը մէջ:

Արամեան Խնայողական Ընկերութիւն:

Այս անունով խիստ օգտակար ընկերութիւն ըսելու արդիւնք նէ, զաննը կրնեմ թէ ինչքերնիս գլուխինս բերնը, մեզմէ շատ զխցօղին խոսքը մտիկ ընեմք, ու մ'նք ալ ֆուսկներուն բռնած ճամբան բռնեմք նէ, տարբեր իս ազլ ինկերնիս ալ, չէնէ թօններնիս անոնց պէս կրնամք ընել: Իսկ ինչ կըսես, մենք մարդ պատրդ քեզի չորս արտ հինգ խոյն, երկու էօք, իւր կով մի, ու չորս ու կէս հաւով համալու թէ մէջ չթողեր տէ՛ քեզ ֆոնեկի խելքով ու թէր պիտի մարդ մի ըլլած ըլլար նէ, հիմակովնէ աւել զորմիս չէիր հանք հելպէթ, աստանէ նէ պարի մեք ընեմք որ մեր յետինները մեզի ու զորմիս մի օլուն հանեն, գիտեմ պիտի ըսես քի ինչով, ես տարին բոլոր վաստակս ստիան սուր խայ ինչ չոր հացի չեմ օգտեցնել: Ինչով պիտի ընեմ, ասոնք բրեք են նէ, ազգերնուն մէջ հարուստ մարդ ունին, ֆիլան ունին, պիլան ունին, բացեր են գարատուններ, հերքելին տղան կերթայ պիլէշ, հեմ բան կըտորի: հեմ լուծ կըհագնի, ու հաց կուտէ: Այս իրաւ ես, չգիտես նէ ես ըսեմ, աստէ մատէ գարատուն պիլէ կայ, որ հօրն ու մօրը փարսոյ ալ կուտան, որ երթայ ազրի, ու ազան հան թողու: Էյ ինչ կրես մեք անոնք չունիմք տէյի աստան մասնը, չէ չեմ մնար, ես ձեզի հարուստ մարդուն ու ֆիլան ձեռքեր, ան տղամ զորմութեան փարսոյն շատ փարսոյ կըզտնեմ, ու այդ բաներուն ամենն ալ կրնեմ ինչով մեր ճակատին քրտնքով, հիւ մարդու մին ալ միմեթը չքաշելով, դուք ալ եկեր խօսքիս քիմ մտիկ ընեք նէ, զուրջէ տեսնամ:

Թող ըսէ մեկերնից կըզար, ինչ կու ըլլայ, ու

մը հաստատուեցու մտերմ ի հալեպ, աղաւսիական ջանիս քարգամեմար տեսրց (Յօհաննէսի): Քուրքճեանօք և Սարգսի Քուտէանց որոնք ունեար և արմանալարգ Հայ վաճառականներ են, և շատ տարիէ ի վեր իրենց բնակութիւնը Հալեպի մէջ, հաստատած են, ուր ամեն ազգաց համարումը և համակրութիւնը խիստ արմանաւորութեամբ կըզայեւեն:

Արամեան Խնայողական Ընկերութեան նպատակն է Հալեպի մէջ գտնուող հայազգի խոշալները մասնակից ընել ժամանակիս յառաջագիտութեան բարեացը՝ որոնք զլուսարարպէս երկուքի կըբաժնուին: այսինքն Սուսուս և Ալաշաւապականութիւն: Յարգոյ հաստարակութիւնը պիտի տեսնէ թէ այս ընկերութեան արմանալարգ հիմնադիրները հանձարեղ և խիստ գիւրբին ճամբայ մը բռնած են իրենց ազգօգուտ և Վստուածահաճոյ նպատակը յառաջ տանելու համար: Եւ թէ, ինչպէս որ չեմք տարակուսիր, աղաւսեր և բարեգութ անձինք քիչ կամ շատ նպատակաւոր ըլլալու բարեհաճին, այս պատուական ընկերութիւնը կատարեալ յաջողութեամբ պտակուելէ ի դատ, առաջնորդ ու օրինակ պիտի ըլլայ ուրիշ այս տեսակ ընկերութեանց հիմնադրութեանը հայաբնակ շատ քաղաքացի մէջ:

Հալեպի այս նորահաստատ ընկերութիւնը նոյն քաղաքին Հայ բնակիչները երեք կարգի բաժնելով, առաջին կարգի իւրաքանչիւր անձէն մէկ անգամ տասը դուռուզ պիտի առնու, անկէ ետև շաբաթը քառասունական փարս, որ ընդ ամենայն 62 դուռուզ կրնէ տարիին վերջ, Ներքորդ կարգի իւրաքանչիւր անձէն եօթը կէս դուզ պիտի առնու մէկ անգամ, և անկէ ետև շաբաթը քսանական փարս, որ ընդ ամենայն 33 1/2 դուռուզ կրնէ տարիին վերջ:

Ներքորդ կարգի իւրաքանչիւր անձէն մէկ անգամ հինգ դուռուզ պիտի առնու և անկէ ետքը շարաթը տասնական փարս, որ ընդ ամենայն 18 դուռուզ կրնէ տարիին վերջ:

Շաբաթականները մինչև տասը տարի պիտի շարունակուին, և այս կերպիւ ժողովուած ամեն դրամը առանց անգործ թող տալու, հետզհետէ ապահով տեղուանք հարուրին 1200 տոկոսի տալով, ընկերութիւնը հաշու կրնէ թէ տասը տարին ըննալու, առաջին կարգի իւրաքանչիւր բաժնորդ պիտի ունենայ 934 դուզ, որուն վրայ 66 դուռուզ ևս յաւելցնելով, հազար պիտի ըլլայ առաջին կարգի բաժնորդին դրամագրութիւնը: Սուսի եթէ 100 հոգի առաջին կարգի բաժնորդ գտնուի, և հա հարիւր հազար դուռուզ պիտի

մենք ալ իրիկվները հուսայ հունայ թօնի փոփ կու ըլլանք, որս խորողին, որս երկու զլսով տեխն, որս Վեսիրետտին հոճային, որս աղուէսին հիքիաթները կըխորթանք, որս ալ քեօր Արութեանին հետ վիլիամ գնալինիս ու ճանբան վրանիս գալ էլ ինչ, հայր հեղ խորթութիւնու ետև կրնէ կու խորթութիւնը:

Մէկ քանի իրիկուն ալ սա կարգանք մտիկ ընեմք մէկմի, աստամ այս ինչ խնթի խօսք է ըսեմք, մէկ քանիինս ալ աստամեղայր սուտ ու մուտ բաներ է՝ մերամինի խաբել փարանիս տանելէ ըսեմք, ասի աստամ բան ու գործ չունին, նստեր պոչ բաներ դրեր են, թղթին ալ մեղ ըր չէ ըսեմք, եանիս մենք բանի գործի մէջ մեւեր ինքի պէս: հելպէթ մեջքնիս մէկ երկուք օլուն կէս բերով կըսէ թէ, փէք պօշի չինմանիր հելէ, ու մէկմի մտածանք ու եկէք փորձեմք, սեպէ քի իրաւ իրաւ փարաններնիս պիտի ուտեն, անանկ թող ըլլայ, շատ բան մի չէ եայ, կըսե պիտի քի շաբաթը ֆիլան մի իրախի ելիլ խոշ մեցանք, մէկալը չորս իւրէ թիւթիւն ելիլ քաշեց, մէկալը չորս խահլէ ելիլ խոնց, մէկալը մէկ . . . մէկալը . . . ինչ կու ըլլայ շաբաթը քսասուն, քսան, ասոր փարսոյ տալով, դուռ գուռ մուրացող աղ քսան ալ կուտայ, ու հիւ չգիտնար, թէ որ աս ըսեմք ու աս տալիք փարանիս ալ ձեպերնուս կու նետիքի պէս տանք նէ, ես ձեզի խօսար տամ, մենք ալ ան ֆուսկներուն պէս չէ նէ, հայեղցի խաւածաներէն ալ զի թոններ կու կալէնք, աման մարդու բան չսէք, ինչով, իշտէ ասով:

գուժարուի: Ներքորդ կարգի բաժնորդը՝ տասը տարին ըննալու, պիտի ունենայ 475 դուռուզ, որուն վրայ 25 դուռուզ ևս յաւելցնելով, 500 պիտի ըլլայ ներքորդ կարգի բաժնորդին դրամագրութիւնը: Սուսի եթէ 200 հոգի ներքորդ կարգի բաժնորդ գտնուի, որ գուռար բան չէ, և հա հարիւր հազար դուռուզ ալ այս կողմէն պիտի գուժարու: Ներքորդ կարգի իւրաքանչիւր բաժնորդը՝ տասը տարին վերջ պիտի ունենայ՝ 244 դուռուզ, որուն վրայ 9 դուռուզ ալ յաւելցնելով, երրորդ կարգի բաժնորդին՝ դրամագրութիւնը պիտի ըլլայ 250 դուռուզ: Սուսի եթէ 300 հոգի ալ երրորդ կարգի բաժնորդ գտնուի, որ շատ գիւրբին է, և հա 75 հազար դուռուզ ալ այս կողմէն պիտի գուժարուի:

Այս կերպիւ տասը տարին վերջ, Արամեան Խնայողական Ընկերութիւնը՝ 275 հազար դուռուզ՝ դրամագրութիւն մի պիտի ունենայ, և յայնժամ յիշեալ ընկերութեան հիմնադիրները կըխոստանան բաժնորդներուն մէջէն 12 հոգի ընտրելով, կառավարութեան ժողով մը կազմել և նոյն դրամագրութիւն վաճառուուն մը հաստատել և անոր տեսչութիւնը յիշեալ ժողովոյն յանձնել, իրենք ալ վերակոչու թիւն և խնամակալութիւն ընելով անոր յառաջագիտութեանը: Այս վաճառուէն նու թեան տարեկան գործքերէն յառաջ գուռուզ հոսուն մէկ մասը՝ ընկերութեան անգամնեւուն բաժնելէ ետև, մնացեալ մասովը պիտի աշխատուի բարեկարգ գարատուն մը հաստատուելու համար, որ ընդ ամենայն 33 1/2 դուռուզ կրնէ տարիին վերջ:

Այս համառօտիւ նկարագրելով Արամեան Խնայողական Ընկերութեան ազգօգուտ նպատակը, բայց տարակոյս չունենալով որ անոր վրայ ընդ արձակ տեղեկութիւն մը կրնայ նպաստանալ այց ըլլալ բարեյաջող յառաջագիտութեան յիշեալ ընկերութեան, արման համարելինը վաղորոյս Վանասիրականին մէջ հրատարակել (Արամեան Խնայողական Ընկերութեան պիտու նահան յայտարարութիւնը, որուն վերնագիրն է Ապրիլ Դամբայ, Քիլ սպիտակ շաք բան շահէլ):

Մեզանքը ծանուցինք թէ, ըստ հրամանաց օգոստոսիս Սուսի, Վարձարոյն Վուռը յատուկ (Յանձնաժողով) մը հաստատուց, որ տէրութեան դրամական կացութեանը վրայ քըն նու թիւներ ընելով, անոր վերաբերեալ հարկաւոր բարեկարգութիւնները գրի առնու և օսմանեան կառավարութեանը ներկայ սցընէ:

Սոսունալ քը Վանասիրական օրագիրը, իւր թուէլոյն մէջ որ ի 18-30 գեկտեմբերի, յիշեալ (Յանձնաժողով) աշխատութեանց զխաւոր հիւ

Մենք ալ այս քաղաքը մեր ազգին մէջ քանի մի հատ խելքը գըլուսը մարդ սելիքը շատ պօշ չենք, իրաւ անոնց ալ ամեն մէկը մէկ մէկ չէ չեմ են, շատե ալ իրենց գործէն աճիր, ամա պիլքի մեր այս հալովը ասըտար մի բանը մտածալով՝ զի ալ իրենց բոլորուն արթնան ու շատ աղէկ ըսեն ու ընկերութիւն մի հաստատան, և մեզի ալ տեղ մի ցոյց տան քի իշտէ մենք քի ֆիլէնք ամեն տարի փարանուք հիտողը տեսնալով սէն նեթ տալու, ու եկեր փարանիք խայից ըլլայ նէ՝ մենք տալու, դուք հեմն զայրէթ ընեք: Այ, որոն երթանք, եկէք կրնէ միտակոյ չէ նէ Վիքթորիոս (Յօհաննէս աղային և Քուտէանց Վարդիս աղային քով երթանք, անոնք աստան բանին անկաճ կուտան, հեմ գիտես քի այս թղթերն ալ, իրեն տպիլ արվիւր ու մեզի տալ զըթմիշ բրեր են, էյ երթանք ինչ ըսենք՝ սենք քի մենք ալ մետև ունիմք Պանակիտասուս մարդ պոչ պէս ըլլալու, հարուստ ու ըսահաթ ապրելու, ամմս փարանիս շատ չէ, քիլով ալ խելքերնիս չհասնիր բնաճը ընեք նէ անոնց պէս կըլլանք, ասոր համար դուք բան մի գիտեք:

Ահա մենք Յօհաննէս ու Վարդիս ալ գիշ չէր ցորեկ ձեր խելք՝ վիճակը տեսնելով, ու քաղած նեղութիւններնուք վրայ ցաւեալ և հին և նոր պատմութիւններէն խոնալով, և ձեր հեմիշերին ըլլալովին, ու Վստուած գիտէ մեղքը ինչովին միշտ կու մաշնը, եկեր դուք ալ մեղ մտիկ ընեք ու տասը տարի ահա անից օրիկ մեք նէ ձեզի հանգստութեան ճամբայ մի գտեք ինք: Նոյնը:

Պիտի շարունակուի:

մանքները կընդանակէ, որ հետեւեալներն են .
Յօդ. 1. Գանձաժողովը պիտի քննէ տե-
րութեան գրամական վիճակը, այսինքն եկամու-
տը և ծախսը, դրամ ժողովելուն և դործածե-
լուն կերպը, նմանապէս ամեն տեսակ հարկերը
(վերին), որոցմէ բազմապէս են եկամուտները :

Յօդ. 2. Վրտի պարտատէ նորոգութիւն մի
այժմեան օրինաց, որ կրկնապէս հարկադրու-
թեան հարկաց բաժանման և տէրութեան ամեն
տեսակ եկամտից ժողովելու կերպին :

Յօդ. 3. Յիշեալ Գանձաժողովը պիտի նո-
րոգէ նաև այն օրէնքները և կանոնադրու-
թիւնները որ կրկնապէս գանձուց ընդ հանուր կա-
ռավարութեանը, այսինքն եկամուտները ժող-
ովելու և տէրութեան ծախսը ընելու կերպին, և
ընդ հանրապէս պիտի նորոգէ արքունի գանձուն
գործառնութեանցը վերաբերեալ օրէնքները և
կանոնները : Այլև պիտի առաջարկէ այնպիսի
կարգադրութիւններ որ յարմար ըլլան ճշգու-
թիւնը և բարեկարգութիւնը հաստատելու տե-
րութեան գրամական կառավարութեանը մէջ :

Յօդ. 4. Գանձաժողովը իշխանութիւն պիտի
ունենայ իւր քննութիւնը ի գործ դնել յիշեալ
գործաց վրայ՝ թէ միջնորդութեամբ պաշտօնա-
կան յատուկ հրամանի որ անոր մէկ անդամայն
կամ քանի մը անդամացը պիտի տրուի, թէ ու-
րիշ գործածներով զորս պիտի խնդրէ ուսկից
որ հարկ կրկնայ : Այս այս բանիս համար Գանձ-
աժողովը պիտի կրնայ իւր ծոցը հրաւիրել զրա-
մական կառավարութեան այն գլխաւորները, ու
րոցմէ կը յուսայ տեղեկութիւններ ստանալու :

Յօդ. 5. Վրտի աշխատի փոփոխելու և կատա-
րելագործելու կարգադրական օրէնքները, ու
րոնցմով գանձուց կառավարութիւնը կը քաղէ
այժմ : Այս այս բանը պիտի ընէ ընդունելով
այն սկզբունքները որ հաստատեալ են ամենէն
աղէկ կառավարուող ազգաց փորձերով, և ու-
րոց գործադրելի ըլլալը յայտնի պիտի տեսնուի
Գանձաժողովը այս օրէնքները և կանոնադրու-
թիւնները պիտի հաւաքէ, պիտի ընտրէ ու պիտի
կարգադրէ այնպիսի եղանակաւ մը որ հիմնական
ժամանակին կարտուութեանցը յարմար ըլլան :

Յետ այնպիսի այս օրէնքները և կանոնները և
առաջարկութեանց ձևով պիտի ներկայացընէ . և
երբ որ այս առաջարկութիւնները ընդունուին,
յայնժամ հրաման պիտի տրուի Գանձաժողով-
րոյն որ նոր տեղեկութիւններ ձեռք բերէ անոնց
գործադրութեանը վրայ :

Յօդ. 6. Սրբեկէ օրէնք կամ կարգադրութի-
նի մասին տէրութեան գանձուն կառավարութե-
պետը է որ յառաջագոյն ծանուցուի Գանձա-
ժողովին : որպէս իւր կարծիքը յայտնէ :

եանց յաշխարհի ի պարծանս ազգասէր հիմնադ-
րողաց վարձարանին և ազգի մերոյ, որոց եռան-
դըն ուսումնասիրութեան այնչափ ուժգինս
վառեալէ յուսումնաստեաց ժամանակին, մինչ
զվարժանարան օրինողաց կառուցանեն : Այլ ա-
ւանդ զի մերս հայրստանն ոչ հետեւաց մինչ ցարդ
օրինակի քաջատոհմիկ և բարեպաշտ տիկնայն,
այլ տակաւին կայ ի խորս թմբութեան, և
ոչ իսկ ի միտածէ զի ազգ մեր նուազեալ կորեա-
լաւէտ ազիտութեամբ իւրով քան թէ պակա-
սութեամբ զինու գորութեան :

Արդ ի քաջալերութիւն վերջիշեալ աշա-
կերտուհեաց վարձարանին թոյլ խնդրեմ, ո
յարգոյ վերապետեալ, գրեթէ իմ աստի դայս
քաջալերական նաժակ հաւաստի առնել զուսում-
նասէր աշակերտահան, միջնորդութեամբ քոյ,
զի չիք ինչ ուժեր այնպէս ցանկալի և պիտանի
յաշխարհի աստ : որպէս ուսումն, ուստի և որ-
չտի յառաջագէմ լինիցին, այնչափ և անձանց
իւրեանց շահեցնեն : Աստակ ձեռաց նոցա ոչ
եղիցի յուժեղութեամբ, զի քաղեցնեն յայնժամէ
բիւրազի պտուղս անուշունս, որպէս ահա
տիկնայն Սեփիկ Սրբտանից քաղեն գայնս, և
են մեծարգոյ յայս ամենայն ազանց, յորոց և
բուրի հոտ անուշահոտ ծաղկանց գիտութեան :

Գիտացնեն աստանոր ուսումնասէր աշակեր-
տուհիքն զի մարդ ծնեալ յաշխարհի՝ չէ կատար-
եալ եթէ զուրի մնացէ յուժանց և ի գիտու-
թեան, այլ է և եղիցի իբրև խոտուն կենդանի,
և անպիտան անգամ ընկերութեան, զի ունի
միայն գանուն բանականի, ոչ առնէ զմարդն
մարդ կատարեալ, բայց յորժամ դաստիարակ-
եալ հրահանգի և ի գիտութիւն կատարելու-
թեան վերածեցի՝ յայնժամ սեփականեցէ
ինքեան գանուն կատարեալ մարդոյ, և ոչ այս-
չափ միայն, այլ յայնժամ ուսումն արտայց զնա
երջանիկ : զի ոչ որ կարաց երջանկացուցանել
զիցանս իւր առանց ուսման և գիտութեան, ոչ
իսկ թաղաւորը հարց կարացին զհամբաւ իւր-
եանց հնչակել, առանց ուսման, և ոչ իսկ իշ-
խանք մեծամեծը կարացին սարսափուն ցանել
զաշխարհ ամենահարուստ գանձիւք իւրեանց :

Չամանակ ստացման մերոյ զայս ուսումն կամ
լաւ և ստեղ զգաստիարակութիւնն է ի ման-
կութեան մերում երբ ուսանիմք զբերականու-
թիւն, զճարտասանութիւն, գործարանութի-
ն և զայլ ինչ որ հայի ի լեզուս կամ ի շարա-
դրութեանս մեր, և միւր մեր զարչացի գիտու-
թեամբ ընթեռնելով զմտեր ընտիր հնչականաց
գործս : Այս ընտանի հողորդակցութեամբ քա-
ղաքաւոր և հրահանգեալ արանց կրթի միտք
և յղի բար մեր, որովք և լինիմք իբրև կարևո-
րագոյն իմն աւարկայ ամենայն անհատից որք
ցանկացին որչէլ զինքեանս ի ստորին դասաց
ընկերութեան, այլ եթէ զանց զգաստիարակու-
թեամբ մերով առնեմք ի մանկական հասակի
յայնժամ կարուստն է անդարձանել և ժամա-
նակն աւաղելի :

Արգարե եթէ շուրջ զաշխարհաւ հայկիք,
գտունեմք զմեզ յաւէտ ուսմամբ մերով գաստ-
կարգեալ ընդ մեծամեծս քան ծնողեամբ և
ստացուածովս, ուստի անհնար է մեզ մարդեալ
ի վարժս իմաստի ընկերակցիլ վայելչապէս ընդ
անհրահանգեալս քանզի եթէ անտիկնալ բազ-
դաւորեցի մարդոյ անհրահանգեալ վարժա-
մութիւն ինչ, անհնար է նմա բարւոք վայելել
գայն : Վասնզի չկարէ ընկերակցիլ ընդ այնպիսի
որք բարւոք գաստիարակեալ իցեն, այն ինչ նա
որ վիճակեալ իցէ միջասան վիճակի, և բար-
ւոք գաստիարակեալ, հաճոյական ընկերակց է
այնոցիկ որք առաւելապէս վեր քան զնա իցեն
ճոխութեամբ : Այն իբրև և ևս յորդորեմ զու-
սումնասէր աշակերտուհիսն ջան ի կուրծս եղ-
եալ և ևս յառաջագէմ ընծայել զանձինս իւր
եանց աշխարհի ի պարծանս ազգի, և ի միջ
թարութիւնն ծնողք ի բեանց : Այլ ամենեկն
ճալանցին ի ստանալոյ զյս գանձ մեծագին, զի
գաստիարակութիւնն մեզ ստացեալ լինի, և ոչ
գաղարի նա ի մեզ աւանդութեամբ այլ ու-
րուք, որպէս երբեմն գաղարի ի մեզ փորթա-
մութիւնն ի բարեկամաց կամ ի մերձաւորաց
մերոց յորժամ հասանեմք ի չտի կատարեալ

հասակի մերում : Այս ահա այս է ժամանակն
և այսքիկն պտուղ ուսման և բարւոք գաս-
տիարակութեամբ որով յուսամ զի ուսումնա ըն-
հետեացն և նախանձել բազմաց հանդիսա-
ցուցեն զինքեանս զորս անկալ յուսով արա-
եալ մնամ ընթեռնուլ յառաջիկայ ամի և լսել
զյառաջալիմութիւնն նոցին, երբ ունիմ աստի
առաւել քաջալերական բանիլ խրատուսել և
յորդորել զնոսա ի ցանկալի գիտութիւնն, որոյ
պտուղն է կարի պիտանի մարդ կային սեփի :

Ի վախճան բանիս գովեմ նաև զանկանց և
զհամբերատար վաստակ վարձարակեաց և վար-
ժապետուհեացն, և զբարեկարգութիւն վարձա-
բանին որոյ հոգաբարձս ըն տքնին իբրև հայկի-
քաջ ի վերայ այն : Այնպիսի թէ եռանդ ու-
սումնասիրութեան աղղի մերոյ վաղու քան
զայս վառեալէր զի մինչ ցայսոր առաջին լինէ-
աք ի մեջ ամենայն ազանց : այլ տակաւին եթէ
ամենեքեանս այսմ օրինակի հետեւեացն, հաստա-
տելով զվարժարանս ի տեղիս տեղիս (ուր և գը-
տանին հայք) թերև ոչ պակաս քան զԱրտու-
ցիս հանդիսանելոց եմք :

Այս խնդրելով իմ զհրատարակութիւն քաջա-
լերական նամակիս այսմիկ ի պատուական լրա-
գրիւք, Սնամ կային :

Կրկնաթիւ, 8 Հոկտեմբերի 1830 .
Ինստիտուտն Հնչականի :

Գաղղիոյ Մարտի քաղաքին մէջ հրատարակեալ
ժողովարկ զիստեալ 1830-էն զար օրադիրը իւր թու-
սին մէջ որ ի 18-30 նոյնմէրի յետագայ ծա-
նօթութիւնը կուտայ մասիւ տը 1 ամարթին բա-
նաստեղին գրամական կացութեանը վրայ :

Վասն զի 17-29ին, երեքշաբթի օրը մասիւ տը
1 ամարթին Փարիզ գնաց : Այս քննիկայանալով
ծախուտ առնելու համար իւր կարուածները, և
ազգային ստորագրութեան միայն 160 հազար
Ֆրանքի չափ ժողովուրդով, այն ինչ իւր պարտքը
2 1/2 միլիոն ֆրանքն աւելի է, մասիւ տը 1 ամարթ
թին ստիպուեցաւ ժամանակ խնդրելու : Այս
այս բանիս համար, իւր ամեն պարտատէրները,
որոց թիւը 400էն աւելի է, ի մտով հրաւի-
րեց իւր տունը, որ ի Մանդա զղեակը, և ա-
ռաջարկեց իրենց վրայ թողուլ իւր կարուածնե-
րը, որոց արժէքը իւր պարտքէն աւելի է : Այս
ժողովոյն մէջ իմացուց անոնց թէ, թէպէտ
աղքային ստորագրութեամբ ժողովուրդ զրամը
անբաւական էր, այսու ամենայնիւ միայն իւր
աշխատութեամբ շահած ստակով, 18 ամսուան
մէջ մէկ միլիոն 200 հազար ֆրանք վճարած է
ներկայ գանուող ամեն պարտատէրաց, որոց
խոստացաւ 300 հազար ֆրանք դարձեալ վճա-
րելու նոր տարւոյն յունվար և փետրվար ամսոց
մէջ, այսօրու անէ մինչև այն ժամանակը հրա-
տարակելու գրաւիտական գործոց շահալ : Այս
յաւելցուց թէ, եթէ հաստարակութիւնը շա-
րունակելու ըլլայ նպատակաւոր ըլլալու իւր
գրաւոր վաստակոցը, իւր 2,400,000 ֆրանք
պարտքը այս կերպիւ պիտի լինայ 1,300,000 ֆը-
րանքի : Աստի խնդրեց իւր պարտատէրներէն
որ թոյլ տան իրեն 3-4 այսինան ժամուր բաժնել
իւր վճարութեանը, և կը յուսամ ըստ, որ ան
գաղար աշխատասիրութեամբ և խնայութեամբ
ի ծախս, կարող պիտի ըլլամ ամեն պարտքս ըմն
վճարել առանց ստակ մը կորելու թէ գրամա
զլինէ և թէ տոկոսն :

Ի՞նչպէտե մեր գիւղերուն այս բնակացի և
այս երկրագործաց շատերուն ներքին ինչ
գիտարակութիւն պիտի տայ իրենց պահանջից
վճարման այսպէս ուշանալ և բաժնուլը, սա-
կայն անոնցմէ և ոչ մէկ հոգի չգանուեցաւ, որ
պատրաստ և յօժարամիտ ըլլայ հաճութեամբ
որտի ընդունելու մասիւ տը 1 ամարթինն առա-
ջարկութիւնը : Այս պատճառ ոչ համարուութիւն
որուն համար յառաջմտէ ոչ խորհրդակցութիւն
և ոչ պատրաստութիւն եղած էր, այլ մեր հայրե-
կեանցոց ինքնակամ զբացու մէն ծագեցաւ
մեծ աղոցոյց մըն է, որ իրօք սուտ կրհանէ
այնպիսի անձինքը, որոնք չսփողանց կերպիւ
կրպակարակեն մարդկային սիրաբ ի կարող ըլլա-
լով ծանաչել զայն : Ստիւ տը 1 ամարթինն ի
հարկի իւր հայրենակցաց այս ընթացքէն, այն

